

O‘UK: 634.14+634.1.076

BEHI KO‘CHATLARINING BIOMETRIK KO‘RSATKICHLARI

Seilbekov Ruslan Baxitovich,
assistenti, q.x.f.f.d. (PhD)

Reimova Saltanat Kenes qizi,
talaba,

Zaripbaev Raxat Turdibay ul,
Qoraqalpog‘iston qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti talaba

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17537749>

Annotatsiya. Maqolada Qoraqalpog‘iston tuproq-iqlim sharoitida sanoat behi plantatsiyalarini yaratishda yarim pakana BA-29, Quince C va Quince A tipidagi payvandtaglari asosida ko‘chat yetishtirganda ko‘chatlarning bo‘yi va diametri Quince C (147,2 sm), Quince A (132,4 sm) va BA-29 (126,9 sm) payvandtaglarida nazorat yovvoyi behi (65,6 sm) payvandtagiga nisbatan (mos ravishda) 81,6; 66,8 va 61,3 smga katta bo‘lganligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar. Qoraqalpog‘iston, behi, ko‘chat, payvandtag, standart, nav, yetishtirish, chidamlilik.

Аннотация. В статье установлено, что при создании промышленных плантаций айвы в почвенно-климатических условиях Каракалпакстана, при выращивании саженцев на основе полукарликовых подвоев типа BA-29, Quince C и Quince A, высота и диаметр саженцев на подвоях Quince C (147,2 см), Quince A (132,4 см) и BA-29 (126,9 см) оказались больше по сравнению с контрольным подвоем дикой айвы (65,6 см) на 81,6; 66,8 и 61,3 см соответственно.

Ключевые слова. Каракалпакстан, айва, рассада, прививка, стандарт, сорт, выращивание, выносливость.

Annotation. The article examines the creation of industrial quince plantations in the soil and climatic conditions of Karakalpakstan. When growing seedlings using semi-dwarf rootstocks of BA-29, Quince C, and Quince A types, it was found that the height and diameter of the seedlings were significantly larger compared to the control wild quince rootstock (65.6 cm). Specifically, Quince C (147.2 cm), Quince A (132.4 cm), and BA-29 (126.9 cm) rootstocks produced seedlings that were 81.6, 66.8, and 61.3 cm taller, respectively.

Key words: Karakalpakstan, quince, seedling, rootstock, standard, variety, cultivation, resistant.

Kirish. Behi urug‘lik yoki vegetativ yo‘l bilan ko‘paytiriladigan ildizpoyalarga payvand qilish, ildiz so‘qmoqlari, qatlamlash, ildiz so‘rg‘ichlari, naslchilik maqsadida esa urug‘lar bilan ko‘paytiriladi. Madaniy behi ko‘pincha do‘lanaga payvand qilinadi. Adabiy manbalarga ko‘ra, behiga xenomeles, medlar va nok payvand qilinishi mumkin. Jahon amaliyotida ma‘lum bo‘lgan Behi A, Behi C, Behi BA-29 klonlari zaif qishga chidamli va shuning uchun faqat Rossiyaning janubiy hududlarida keng tarqalgan va bundan tashqari ular faqat

cheklangan miqdordagi nok navlari bilan mos keladi.

O‘zbekistonda intensiv mevalilikni rivojlantirish havo qismlarining odatlari cheklangan o‘simliklardan sanoatda foydalanishga qaratilgan. Bunday o‘simliklardan foydalanish bog‘ning birlik maydoniga joylashtirilgan o‘simliklar sonini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Bunday bog‘larning ishlashi o‘simliklarni parvarish qilish va hosilni yig‘ish uchun moliyaviy xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Respublikada intensiv nok bog‘larini ekish uchun asosiy ildizpoya A tipidagi behi hisoblanadi [4]; [5].

I.T.Normuratov o‘tkazgan tadqiqot [6] vegetativ yo‘l bilan ko‘paytiriladigan behi ildiz poyalarining har xil turlari bilan o‘simliklarning yer usti qismlarining o‘sinh intensivligi eng faol may oyida sodir bo‘lishini ko‘rsatdi, ayniqsa behining Alushtinskaya, BA-29 va Xersonskaya kabi turlarida, bunda asosiy kurtakning o‘sinh uzunligi 18-23 sm ga yetadi. Barcha turdagi behi ildizpoyalarining kurtaklari o‘shining sekinlashishi avgust oyida – 3 sm kuzatiladi. Barcha sinovdan o‘tgan behi ildizpoyalarining eng kuchlisi –vegetatsiya davrining oxiriga qadar Xerson va BA-29 edi – 114-122 sm. Aniqlanishicha, R₃, R₄, Alushtinskaya va Xersonskaya kabi ildizpoyalardan foydalanilganda tajribada standart ko‘chatlarning eng yuqori hosildorligi ta‘minlangan.

Shu munosabat bilan O‘zbekistonning shimoliy hududlariga mos behi payvandtaglarini tanlash doirasida ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish dolzarb hisoblandi.

Tadqiqot uslublari. Dala tajribalari “Programma i metodika sortoizucheniya plodovix, yagodnix i orexoplodnix kultur” (Orel 1999), “Mevali va rezavor mevali o‘simliklar bilan tajribalar o‘tkazishda xisoblar va fenologik kuzatuvlar metodikasi” (Buriyev X.CH., va boshqa., 2014), kabi uslubiy qo‘llanmalar asosida olib borildi, tadqiqot natijalarining statistik tahlili «Excel 2010» va «Statistica 7.0 for Windows» kompyuter dasturida, 0,95% ishonchlilik oralig‘i bilan «Metodika polevogo opita» (Dospexov B.A., 1985) dispersion usuli bo‘yicha hisoblandi [1]; [2]; [3].

Tadqiqotlarda obekti sifatida O‘zbekistonda rayonlashtirilgan “Samarkandskaya krupnoplodnaya” navi hamda yovvoyi behi (nazorat), Ayva “A” (Anjerskaya), BA-29, Quince C, Quince A, Alushtinskaya, R₃ va Xerson tipidagi payvandtaglari va ko‘chatlari xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari. Qoraqalpog‘iston tuproq-iqlim sharoitida behi ko‘chatlarini tayyorlashda maqbul payvatdag tipini tanlash borasida olib borilgan 2024-2025-yillardagi dala tajribalari asosida behining “Samarkandskaya krupnoplodnaya” navini yovvoyi behi (nazorat)ga payvandlanganda 2-chi ko‘chatzorda mart oyida ko‘chat balandligini 25,5 sm bo‘lgan bo‘lsa, o‘suvi

davrining so‘ngida oktabr oyida 65,6 sm gacha o‘sganligi aniqlandi. 2-chi ko‘chatlarda eng baland ko‘chatlarni Quince C (147,2 sm), Quince A (132,3 sm) va BA-29 (126,9 sm) payvandtaglarda shakllanib, yovvoyi behi (nazorat) ko‘chatlariga nisbatan (mos ravishda) 81,6; 66,7 va 61,3 sm baland bo‘lganligi aniqlandi (1-jadval).

1-jadval

Turli payvandtaglarni behining “Samarkandskaya krupnoplodnaya” navi ko‘chatlarning bo‘yi va diametriga ta’siri (2024-2025 yy.)

Payvandtag tipi	2-yoshli ko‘chatning bo‘yi, sm				2-yoshli ko‘chatning diametri, mm			
	2024-yil	2025-yil	o‘rtacha	nazoratga nisbatan, %	2024-yil	2025-yil	o‘rtacha	nazoratga nisbatan, %
Yovvoyi behi (nazorat)	65,5	65,6	65,6	100,0	14,8	13,2	14,0	100,0
Ayva “A” (Anjerskaya)	120,2	107,6	113,9	173,6	17,2	16,9	17,1	121,8
BA-29	125,5	128,3	126,9	193,4	20,6	21,6	21,1	150,7
Quince C	155,6	138,8	147,2	224,4	22,5	22,1	22,3	159,3
Quince A	138,2	126,5	132,4	201,8	21,4	20,4	20,9	149,3
Alushtinskaya	90,4	85,0	87,7	133,7	17,9	18,2	18,1	128,9
R ₃	114,8	113,9	114,4	174,3	20,8	20,2	20,5	146,4
Xerson	98,5	85,0	91,8	139,9	20,6	19,6	20,1	143,6

Shuningdek, R₃ (114,4 sm), Ayva “A” (Anjerskaya) (113,9 sm), S-A (101,7 sm), R₁ (97,1 sm), Xerson (91,8 sm) va Alushtinskaya (87,7 sm) payvandtag tiplarida ham yovvoyi behi (nazorat) ko‘chatlariga nisbatan (mos ravishda): 48,7; 48,3; 36,1; 31,5; 26,2 va 22,1 sm baland ko‘chatlar shakllanganligi ma’lum bo‘ldi.

Turli payvandtaglarda behining “Samarkandskaya krupnoplodnaya” navi ko‘chatlarning diametri 2024-2025-yillar bo‘yicha o‘rta o‘lchangada nazorat yovvoyi behiga ulangan ko‘chatlarda – 14,0 mm tashkil qilib, unga nisbatan eng katta diametrli ko‘chatlarni, xususan: < 20 mm katta: Quince C (22,3 mm), BA-29 (21,1 mm), R₁ (21,1 mm), Quince A (20,9 mm), R₃ (20,5 mm) > 20 mm kichik: Alushtinskaya (18,1 mm) va Ayva “A” (Anjerskaya) (17,1 mm) payvandtaglarda shakllanganligi aniqlandi.

Xulosa. Qoraqalpog‘iston tuproq-iqlim sharoitida sanoat plantatsiyalarni barpo qilishda yuqori behi ko‘chatlarini BA-29, Quince C va Quince A tipidagi payvandtaglaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buriyev X.Ch., Yenileyev N.Sh., Namozov I.Ch., va boshqalar. Mevali va rezavor mevali o‘simliklar bilan tajribalar o‘tkazishda xisoblar va fenologik kuzatuvlar metodikasi. – T.: ToshDAU, 2014. – B. 64.
2. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Колос, 1985. – С. 207-223, 268-297.
3. Программа и методика сортоизучения плодовых, ягодных и орехоплодных культур (под ред. Е.Н. Седова, Т.П. Огольцовой). – Орел: ВНИИСПК, 1999. – С. 253-299.
4. Бгашев В.А. Айва обыкновенная – универсальный подвой семечковых культур // Материалы международной научно-практической конференции. – Волгоград, 2012. – С. 566-571.
5. Грязев В.А. Ускоренное выращивание саженцев на клоновых подвоях // Журнал «Садоводство и виноградарство». – Москва, 1994. – № 3. – С. 10.
6. Нормуратов И.Т. Некоторые вопросы совершенствования технологии выращивания саженцев груши на слаборослых подвоях // Журнал «Аграрная наука». – Москва, 2018. – № 10. – С. 45-46.